

TARTALOM

Az Olvasóhoz (Glatz Ferenc) XIX

TÖRTÉNETTUDOMÁNY, KULTÚRPOLITIKA, TÁRSADALOM, 1910–1949–1988

A könyv célkitűzéseiről. Előszó helyett

(1988)

CÉLKITŰZÉSEINK	3
Személyes indítékok • A magyar középosztályok újraértékelése • Modern kultúrpolitikai rendszerek (Eötvös, Trefort, Klebelsberg) • A polgári örökség rehabilitálása	
ÉRTÉKMENTÉS, 1968–1988	8
Új nemzet, új nemzetfelfogás • Elitképzés, európai színvonal • Közjogi kérdés 1918 előtt és után • A trianoni sokk és a történeti közgondolkodás • Kultúrpolitika 1922 után: Klebelsberg • Egyéniségek: Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal • Proletárdiktatúra kontra polgári demokráciák, 1949 • Kettős örökség, 1988	

KLEBELSBERG KUNO – MINISZTER ÉS ELNÖKI PROGRAM

KLEBELSBERG ÉS A MAGYAR TÖRTÉNETTUDOMÁNY, 1917–1931

A Történelmi Társulat, a közéleti fórum

(1969)

A TÖRTÉNETÍRÁS POLITIKAI FUNKCIÓJA	26
AZ INTÉZMÉNYEK A KÖZNAPI GONDOLKODÁS FORMÁLÁSÁBAN	28
TÖRTÉNETTUDOMÁNY, NEONACIONALIZMUS	31
Életpálya: 1875–1920 • 1920: a revízió alapja a kultúrfölény • 1917: Historizáló politikai érvelés • 1920: 1848–1849 kontra 1918–1919 • „Történelmi érzék” kontra forradalom	
IDEOLÓGIA, SZAKTUDOMÁNY, KÖZÖNSÉG	40
A történetírói műfaj és a szaktudományos igények • A „lényeges kérdések”-et kutatni, a közönséghez szólni • Az újkori történelem, a ma közvetlen előzménye • „A Gróf” egyénisége	

TUDOMÁNSZERVEZÉS, A SZAKTUDOMÁNYON BELÜLI TERVSZERŰSÉG	47
A szervezetek igézetében • Összehangolt közös program • Tudósnevelés. Történeti kutatóintézet	
EGYÉNISÉG ÉS CSAPAT	53
Munkastílus: személyes részvétel • A csapat, Domanovszky Sándor • Szervezett tudománypolitika és a központosítás hátránya	
FINANSZÍROZÁS: MECÉNÁSOK – ÁLLAMI DOTÁLÁS	59
Császárok, hercegek • Az arisztokrácia: rang, presztízs, de kevés pénz • József és József Ferenc főhercegek • Tudományos tervek tematikái és a politika • Nagytőke: csendben, de sok pénzzel • Állami tudománypolitika, 1922	
A PROGRAM JELLEGÉRŐL: KONZERVATÍV REFORM ÉS POLGÁRI TISZTVISELŐ	69
DOKUMENTUMOK	73
1917: Társulati elnöki beszéd • 1920: Társulati elnöki beszéd • 1927: Beszéd a parlamentben a külföldi magyar intézetekről	

AZ ÚJKORKUTATÁS TÖRTÉNETE. A FONTES

Egy forráskiadvány-sorozat születése

(1969–1983)

A SZAKSZERŰ ÚJKORKUTATÁS KIALAKULÁSA EURÓPÁBAN	79
Nemzetállami fejlődés, társadalmi kíváncsiság és szakmódszertan • A porosz történetírás úttörése, 19. század • A világháború hatása: angolok, franciák, olaszok, magyarok	
A MAGYARORSZÁGI ÚJKORKUTATÁS KEZDETEI, 1867–1918	84
Napi, aktuális politikai-gazdasági indítékok – szakmai hozadék • Alkotmányos önállóság vagy függetlenség • Az újkorkutatás intézményes alapja: a levéltárügy fejlődése • Bécs hatása: magyar levéltárosok és osztrák minták	
POLITIKAI IDEOLÓGIA – FORRÁSKIADÁSI PROGRAM, 1917–1922	90
A Fontes-sorozat keletkezéstörténete • A közös állam és a történelmi Magyarország összeomlásának kihatása • A Fontes-sorozat tematikája az összeomlás után	
RENDEZŐ ELV: A KORMÁNYSZERVEK VAGY A NÁDOROK MŰKÖDÉSE?	95
DOKUMENTUMOK	97
1918: A bécsi magyar levéltárosok tervezete az újkori források kiadására • 1921–1991: A Fontes-sorozatban megjelent kötetek	

TRIANON, NEMZETISÉGI KÉRDÉS, FORRÁSKIADVÁNY

A szlovák, szerb és horvát konfliktus

(1973–1975)

I. TRIANON ÉS A MAGYAR TÖRTÉNETTUDOMÁNY	
A közgondolkodás történeti elemei	104

A „trianoni sokk” • A nemzeti történelem színtereinek, családrészek, olvasóközönség elvesztése • Történeti szimbólumok a napi környezetben • Történeti érvek, történettudomány, tudománypolitika • Nemzeti tematika és változásai a történetírásban • Történeti tudat, a politikai ideológia intézményei	
II. A „TÓT” KÉRDÉS ÉS STEIER LAJOS. Újságíró a levéltárban	118
Publicisztika és nemzetiségi kérdés, 1912–1919 • Történetírás és „revízió”, 1924 • Forrásanyag és következtetés aszinkronja • Önkritikus értékelés, 1936	
III. A SZERBKÉRDÉS ÉS THIM JÓZSEF	
Természetkutató a történettudományban	132
1885: egy nemzet, több nemzetiség • 1893–1914: Szabadelvű orvos és „nemzeteszme” • 1921: „Utódállamokból kiűzött magyar” • Kutatásmódszertan az orvos- és a történeti kutatói gyakorlatban • A történetíró politizálásának szintjeiről • A polgári kor politizálás-fogalma	
IV. A HORVÁTKÉRDÉS ÉS MISKOLCZY GYULA. A levéltáros történész	150
Délvidéki származás, forrásanyag, a levéltáros kérdésfeltevése • Központi (bécsi) kormánysszervek kontra nemzeti helyi törekvések • Előttörténet: mi vezetett az állam feldarabolásához • Az alkotmányos horvátok és az állambontó illírek • Trianon következménye: a türelmes nemzetiségpolitika visszakeresése • Az „utolsó lehetőség”: a „lehetett volna” • „Nemzeti” és „társadalompolitikai” program sorrendje • Pártpolitika és a nemzeti érdek szembekerülése • Tudományos és tudományon kívüli tényezők a koncepcióalkotásban • A „történelem” és a „történész” kérdésállításának viszonyáról	

KONZERVATÍV REFORM – KULTÚRPOLITIKA

Gróf Klebelsberg konzervatív reformeszméi

(1989. július)

KULTÚRPOLITIKA 1920-BAN, 1989-BEN: SZAKSZERŰSÉG, REFORM	178
1989: lebontani a szovjet rendszert • 1989: építeni a polgári rendszert • „A Gróf” • A polgári kibontakozás, 1867–1920 • Új polgári középosztály	
A HÁROM REFORM MAGYARORSZÁGON, 1880–1930	185
Az ipari reformterv • Az agrárviszonyok modernizálása • A kultúra reformterve • Konzervatív reform – neonacionalizmus	
A FORRADALOM – BETEGSÉGTŰNET	193
DOKUMENTUMOK	194
1928: Klebelsberg a neonacionalizmusról • 1928: Klebelsberg a realpolitikáról, neonacionalizmusról	

KLEBELSBERG TUDOMÁNPOLITIKAI PROGRAMJÁNAK EURÓPAI HELYE
Minőség, autonómia, állami szerepvállalás
 (1999)

AZ ELEMZÉS SZEMPONTJAI. ELŐREBOCSÁTOTT MEGJEGYZÉSEK	198
Az ideológiakritikai megközelítésről • NDK az „állatorvosi ló”? • A tudományszervezés mint szakigazgatás • Az értékelés szempontjai	
TUDOMÁNYOSSÁG A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI TÉRSÉGBEN 1949 ELŐTT	202
Tudományos-technikai forradalom és tudomány, 1867–1945 • Állami tudománypolitika Magyarországon, 1922–1949 • Konzervatív tudományszervezet	
SZOVJET TUDOMÁNPOLITIKA ÉS AKADÉMIAI FEJLŐDÉS, 1924–1991	204
Utolérni, központosítani, dirigálni • Az akadémia mint „szocialista autonómia” • Független kutatóintézetek	
A MAGYAR FEJLŐDÉS 1945 UTÁN	207
Törekvések a modernizálásra, 1945–1948 • Modernizáció szovjet módra, 1949 • Az MTA, az állami tudománypolitika intézménye • A korrekció kora, 1969–1990	
A RENDSZER FELBOMLÁSA. AZ ÚJ MODELL KIALAKÍTÁSA KELET-EURÓPÁBAN	211
Intézményeink leépülése • A tudománypolitikai reform kísérlete, 1997	
DOKUMENTUM	214
1927: Klebelsberg-előszó a tudománypolitikáról	

DOMANOVSKY SÁNDOR
– A KULTÚRPOLITIKA ÉS A TÖRTÉNETTUDOMÁNY
MINDENESE

DOMANOVSKY ÉLETPÁLYÁJA
Történetíró, kutatásszervező, szerkesztő, tanár
 (1977)

GONDOS ISKOLÁZOTTSÁG ÉS NEMZETI IDEOLÓGIA	223
Koraérett kutató • Az első, itthon képzett professzionális generáció	
KRÓNIKATANULMÁNYOK, FILOLÓGIA, NEMZETI IDEOLÓGIA	227
A hunkérdés, Kézai Simon. Történet szemlélet és filológia • Szaktudomány és nemzeti közvélemény • Szövegkritikai cél: a megtörtént történelem rekonstruálása vagy a hiteles forrás megtalálása?	
A GAZDASÁG ÉS A TÁRSADALOM INTÉZMÉNYEI	232
Európai és magyar gazdaság- és társadalomtörténet • A köznapi élet történelme • A jogviszonyok, intézmények és a cselekvések indítékai • A történeti „adat-tény” értelmezése • A szintetizálás akadályai	

A MŰVELŐDÉS, A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS ÜZEME	238
Művelődéstörténet: komplex történettudomány • A társadalmi élet kere- teji, mezőgazdaság-történet	
A HABSBURG-KÉRDÉS 1918 UTÁN	241
A trianoni sokk és a magyar történetírás • A „magyar nádorok” hagyománya 1918 után • A protestáns függetlenségi hagyomány 1918 előtt: szabad királyválasztó, rendi hagyomány • Modern gazdaság- és társadalomtörténet kontra kuruc hagyomány • Az újkori forráskiadás korszerű normája	
A TUDOMÁNYOS NAGYÜZEM ADMINISZTRÁTORA	249
Szerkesztés, kutatószervezés, történész-világszervezet • Működtetés, ügyszeretet • A politikától távol, erőszakellenesség	
„A PROFESSZOR”	252
DOKUMENTUMOK	253
1914: Domanovszky-előadás az Árpád-kori társadalomról • 1930: Előszó a mezőgazdaság-történeti sorozathoz • 1939: Előszó a „Magyar művelődéstörténet”-hez	

JÓZSEF FŐHERCEG, A MAGYAR NÁDOR
Egy forráskiadvány keletkezéstörténete és utóélete
 (1977–1988)

JÓZSEF NÁDOR ÉS IRATAI	262
Decentralizáció a Habsburg Birodalomban, 1790–1867 • József, a magyar nádor, 1796–1847 • Forrásadottságok és történelmi következtetések, 1922 • A Habsburg-kérdés 1945 után • Az újkori forráskiadás tematikai váltása 1949 után • Idős szerző – „időszerűtlen” téma	
A NÁDORAKTÁK TÖRTÉNETE, FORRÁSÉRTÉKE.	
KUTATÁS-MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK	271
Egy forráskiadvány keletkezéstörténete és utóélete • A bécsi és grazi levéltárakban, 1977, 1983 • Kabinettsaktenek • Sammelbände • János főherceg kultusza és iratai Grazban • Kriegsarchiv • Nyelvi megmunkálás	
SZÖVEGKRITIKAI MEGFONTOLÁSOK	275
A megyei levéltár anyaga: mi történt a valóságban 1809-ben? Vihar-madarak és libák	

SZEKFŰ GYULA – AZ ÁTÉRTÉKELŐ

MŰHELYHATÁSOK A TÖRTÉNETÍRÁSBAN
Szekfű Gyula eszmei indíttatásairól
 (1969–1971)

EGYHÁZI KÖZÉPISKOLA – TÖRTÉNELEMSZEMLELET	286
Család: vidéki városi középosztály • Valláserkölcös, egyéniségformálás,	

történelemszemlélet • Valláspszichológia, történettudomány • Nemzet és világpolgárság. Önképzőkori dolgozatok, 1900 • A ciszterci történelemtanárok: Szilágyi Jenő, Vass Bertalan • Kortárs európai történetírók a „nemzeti és faji elfogultságok” ellen	
TÖRTÉNELEMTANÍTÁS AZ EÖTVÖS-KOLLÉGIUMBAN	298
A modern tanártípus: Mika Sándor • Szakszerűség, liberális történelemszemlélet • Európai színvonalon	
MARCZALI HENRIK SZEMINÁRIUMÁBAN	305
Európai mérce • Újkor és a jelenhez vezető út kutatása	
TAGÁNYI KÁROLY	310
Forrásbázis és következtetés • Levéltárosélet, „levéltártn” a századfordulón • A történesek „hogyan”-ja. Nemzeti történelem országos forrásbázison • A modern levéltártn és forráskutatás alapelvei, 1897 • Új témák: intézmény, jog, szokásrend története • Szakszerűség kontra köznemesi történelemfelfogás	
ANATOLE FRANCE BŰVÖLETÉBEN. RACIONALIZMUS ÉS A „JÓZAN REALITÁS”	320
A NÉMET HISTORIKERSTREIT	325

SZEKFŰ GYULA BÉCSBEN

Szaktudományos kérdésfeltevés és történetpolitikai koncepció

(1970–1973)

A BÉCSI MAGYAR TÖRTÉNÉSZEK KÖRE	328
Közös ügyek és nemzetállami történetírások a Monarchiában • Thallóczy Lajos: levéltárügy és kettős államrendszer • Osztrák–magyar közös érdek a Balkánon, 1878–1914 • A Balkán-tematika a történetírásban • A Thallóczy-kör, a „büzérek tanyája” • Károlyi Árpád: a központi kormány-szervek rekonstrukciója, 1867–1867 • Alkotmányos önállóság tegnap és ma	
A LEVÉLTÁROS. FORRÁSANYAG – TÖRTÉNETI KÉP	342
Magyar ügyek iratanyaga – kapcsolat Európával • Közigazgatás-történeti tanulmányok – hivatalnok-polgári szemlélet • Az osztrák–magyar állam-jogi vita, 1867–1918 • Szekfű és a „67-es” álláspont	
MÓDSZERTANI TÁJÉKOZÓDÁSOK: OSZTRÁK SEGÉDTUDOMÁNY, POROSZ ÁLLAMTÖRTÉNET	355
Institut für Österreichische Geschichtsforschung • Porosz közigazgatás-történet: a hivatalnok- és szolgáltató állam • Gustav Schmoller • Otto Hintze • A „hivatalnokállam” eszméje • Az újkortörténeti kutatás módszertani kérdései, 1910–1912	
KÖTÖDÉSEK AZ UTÓCENTRALISTÁKHOZ, 1906–1910	370
A centralisták eszméinek utóéletéről • A Budapesti Szemle a századfordulón • Péterfy Jenő, Riedl Frigyes • Angyal Dávid: álkurucok ellen,	

Széchenyi újraértékeléséért • A Történeti Szemle és a „fiatalok”, 1912 • A történeti-politikai elemek elrendeződéséről

TÖRTÉNETI KULTUSZ ÉS TÖRTÉNETÍRÁS
Reflexiók Szekfű „A száműzött Rákóczi”-jához
 (1969–1973)

HAGYOMÁNY ÉS KULTUSZ	386
A történeti kultuszok természetéről • Rákóczi- és Kossuth-párhuzam, 1910. Márki Sándor	
A TÖRTÉNÉSZ TÉMAVÁLASZTÁSA	391
Szakmai-módszertani koráramok Európában és itthon • Historiográfiai nézetek és politikai ideológia	
EMIGRÁCIÓ ÉS NEMZETI TÖRTÉNELEM	398
A „bekövetkezett jelen” mint a múltbeli „realitás” mércéje • Az emigráció és az „itthon maradt magyarok” • Tények elhelyezkedése a történeti koncepcióban • A történetíró „nemzeti hivatása” • Történetírói értékelés és magyarázat, ténycsoportosítás, írói megoldás: a „petty” • Előre komponált konstrukció	
A VITA – „RÁKÓCZI SZÁMŰZÖTTJE”	408
Pártpolitika, ideológiai kérdések és történettudomány • Nemzeti hagyomány – függetlenségi hagyomány • A bécsi, közösügyis „tisztviselő”, az „udvar”	
IDEOLÓGIAI TÉZISEK ÉS HISTORIOGRÁFIAI ALAPELVEK	416
Elődök és kortársak keresése a történetírásban • Liberális mesterek (Angyal, Riedl) „elfelejtése” • Az új program: korkérdésekre keresni a választ • „Csak” szaktudomány vagy világnézeti választút? • Radikális társadalomkritikusból szelíd hivatalnokká • Alkotás-lélektani megjegyzések: örökölt hajlam, neveltetés, munkarend, liter bor • Kultusz ellen kultusszal. Vissza Széchenyihez	

TÖRTÉNETÍRÓ, JELENKOR, INTERPRETÁCIÓ
Szekfű Gyula „A magyar állam életrajza” című munkájáról
 (1972–1973)

KULTÚRTÖRTÉNETI ORIENTÁCIÓ – TÁRSADALMI-POLITIKAI KÉRDÉSEK	434
Alaphangulatok 1914–1915-ben: háborús lelkesedés, majd kultúr-pesszimizmus • Német megrendelés – keresztény-germán sorsközösség • 67-esség és konzervatív társadalmi álláspont • Műveltségismények és politikai környezet • A török kori tanulmányok: következtetések a jelenre • „Nemzeti hibák” – német orientáció • Nemzetiségi kérdés: a Balkán tanulságai, 1908–1916 • A történetírói koncepcióalkotás természetéről, ismét	

„ÖNÁLLÓSÁG”, „FÜGGETLENSÉG”	446
Szellemtörténeti kategóriarendszer: „államegyéniség” • Meinecke-könyvpéldány Szekfű kezében • Az állam élő organizmus • 1916: veszélyeztettség kívülről, egymásrautaltság Ausztria–Magyarország között • Világháborús benyomások – forrásinterpretáció. Ifjabb Andrassy Gyula • Egy aláhúzgált könyvpéldány forrásértéke • Nyugathoz csatlakozás: Ausztriával együtt • Magyar állami önállóság • Kultúrnemzet – államnemzet. Ismét Meinecke • Az állam magyar jellege • Államalkotó: a magyar nemzet • „Beamtenstaat” (hivatalnokállam) és „Machtstaat” (hatalmi állam) • Az írói-alkotói gondolkodás „rétegei” • „Következtetések” a jelenre – az állam hiányosságai	
A HISTORIOGRÁFIAI ELEMZÉS „AKTUALITÁSAIRÓL”	480
A kultúrnemzet ma • Korkérdések történeti megvilágítása	

NEMZETI TÖRTÉNETÍRÓ A FORRADALMAK UTÁN
A magyar középosztályok rehabilitációja?
(1983)

ÉRTÉKELÉS, MAGYARÁZAT, 1983	484
A tudománytörténet szempontjai • Történeti magatartásforma	
EGY GENERÁCIÓ MEGRÁZKÓDÍTÁSAI	488
Egyházi gimnázium – liberális elvek • Szakmai színvonal – európai tájékozódás • Hivatalnokszemlélet, polgári nemzeteszmény • Történetíró – nemzeti sorskérdések	
NEMZETI TÖRTÉNETÍRÓ – KONZERVATÍV POLGÁR	501
1918–1919-ben • A második forradalom	
POLGÁRI NEMZETESZMÉNY KONTRA „FORRADALMI” TÜRELMETLENSÉG	505
DOKUMENTUM	506
1947: Szekfű a magyarság esélyeiről	

A TÖRTÉNETÉZ ÉS OLVASÓKÖZÖNSÉGE – TEGNAP ÉS MA
Összeomlás előtt
(1988)

MODERN ÁLLAM ÉS TÁRSADALOM	511
Új polgári középosztály • Közkulturális emelkedés	
GONDOK, 1916	515
Az állami tisztviselő keserve • A nemzeti kisebbségek	
AZ ÁLLAM ÉS A NEMZET TEGNAP ÉS MA	517
Állam: a nemzetfejlődés eszköze • Az államnemzet, 1918–1920 • Az államnemzeti szempontok nyomorúsága ma, 1988-ban	
DOKUMENTUM	521
1923: Szekfű a magyarság sorskérdéseiről a világháború után	

HÁROM NEMZEDÉK TÖRTÉNETE A HETEDIK NEMZEDÉK SZEMÉVEL

Hanyatlásunk okai tegnap és ma

(1989 tavasza)

AZ ELŐZŐ NEMZEDÉKEK BÍRÁLATA	526
(Szekfű Gyula, a negyedik nemzedék)	
SZEKFŰ GYULA A FORRADALMAK-ELLENFORRADALOM IDEJÉN	
(A „Három nemzedék” születése, 1918–1920)	
	529
A liberális állam szociális reformja, 1918 ősze • A proletárforradalom oldaltizein, 1919 tavasza • Közhangulat a forradalmak bukása után • A forradalmi „bűnök” kritikája, megbánása, 1919 ősz	
KONSZOLIDÁCIÓBAN ÉS AZ ŐRSÉGVÁLTÁS IDEJÉN	
(A „Trianon óta” születése, 1934)	
	539
A fasizmus, nemzetiszocializmus megjelenése, 1933 • A konszolidáció ideológusa, 1920-as évek • Út a „csúcsra”, 1925–1928 • Konzervatív reform, szemben a jobboldali radikalizmussal, 1934 • Gazdasági világválság után	
KÉRDŐJELEINK SZEKFŰ GYULA TÉZISEIRŐL	
(A hetedik nemzedék kérdései, 1989)	
	550
Hanyatlás, de mikor – 1867, 1920, 1988? • Liberalizmuskritika: piac és állam • Asszimilációról, zsidóságról • „Kollektív felelősség”, a kisebbségi kérdés szőnyeg alá söprése • Trianonról, revízióról, kisebbségi jogokról • Nemzetállam kontra munkaszervezet igénye • Hanyatlás: kisállamiság, sztálini rendszer	
DOKUMENTUMOK	563
1920: Szekfű a „nemzeti alaphibák”-ról • 1934: Szekfű a társadalmi feszültségekről	

HÓMAN BÁLINT – TÖRTÉNETÍRÓ A POLITIKÁBAN

HÓMAN BÁLINT ÉS A NEMZETISZOCIALISTÁK ÖSSZEÜTKÖZÉSE

Cseppben a tenger

(1970)

1944. MÁRCIUS 19.	581
Megszállás előtt és után • Közfelfogás a vidéki napilapban	
AZ ÚJ FŐISPÁN	587
Őrségváltás kormányban, megyei tisztviselői karban • Toldy és pártfogói • Az „1sten küldötte vezér” • A „csendőrök” és a megyei-városi vezetés • Sajtópolitika az őrségváltás érdekében • A zsidórendeletek	
TOLDY KONTRA HÓMAN	598
Hóman fellépése • A régi kormánypárt és a nemzetiszocialisták ellentéte • A német megszállás megítélése • Toldy és a nemzetiszocialisták bukása	

DOKUMENTUM	604
1944: Hóman levele E. Veeseimayerhez	

NÉMETBARÁTSÁG, TÖRTÉNELMI ALAPOKON

Hóman Bálint a német megszállásról

(1984)

NÉMETBARÁTSÁGBÓL – MEGSZÁLLÁSELLENESSÉG	610
Tudományos-tisztviselői, majd politikai karrier • Hatalmi egyensúlytól a német szövetségig, 1930–1938 • Külpolitikai kollaboráció, belpolitikai önállóság, 1938–1944 • A megszállás után	
HÓMAN BÁLINT MAGYARORSZÁG MEGSZÁLLÁSÁRÓL	617
AZ ÉRTELMIÉGI KARRIERIZMUS CSŐDJE	627
DOKUMENTUM	629
1931: Hóman a külpolitikai irányokról a magyar történelemben	

ERDÉLY, 1940–1941

„A két nemzet: magyar és román megértette volna egymást”

(1987)

ROMÁN ÉS MAGYAR BARÁTSÁGA, 1903–1920	633
LEVÉLVÁLTÁS, 1940–1941	635

HÓMAN BÁLINT ÉS SZEKFŰ GYULA

Párhuzamos életrajzok

(1990)

ÁTÉRTÉKELÉS BOLSEVIK SZELLEMBEN	642
Politikai indítékok, 1949 • Az előző korszak „bűnei”	
ÁTÉRTÉKELÉS KONZERVATÍV POLGÁRI SZELLEMBEN, 1928	646
A pályakezdő Hóman Bálint és Szekfű Gyula • Szakmai újraértékelés a századelőn • A történeti Magyarország felbomlása és a történetírás • Kérdések ma, mint hetven évvel ezelőtt • A szemléleti újraértékelés 1919 után • Politikai konszolidáció, a szintetizálás kora	
A „MAGYAR TÖRTÉNET” – MAI SZEMMEL	666
A szellemtörténetről – ahogy mi látjuk • A magyar történelem egyes korszakairól	
HÓMAN ÉS SZEKFŰ ÉLETPÁLYÁINAK ELVÁLÁSA, 1932–1945	672
ÁTÉRTÉKELÉS A POZITÍV KRITIKA SZELLEMÉBEN, 1976–1990	675
Szakmai meghaladás helyett politikai őrsgéváltás, 1949 • A kádári konszolidáció két arca • Értékmentés a történetírásban, 1976–1990 • Válasz-utak 1956, 1968, 1989	
DOKUMENTUMOK	680
1920: A magyar történettudomány kézikönyve • 1928: Előszó a „Magyar történet”-hez • 1937: Hóman emlékbeszéde Gömbös Gyuláról • 1946: Szekfű Gyula levele a népbírósághoz	

A TUDOMÁNYBÓL A POLITIKÁBA**Hóman Bálint koporsója előtt**

(2001)

A HALOTTNAK IS VANNAK EMBERI JOGAI	689
ÉLETÚT: EMELKEDÉS, ELBUKÁS	691
Hányatott sorsú generáció • Egyetemi tanár, kutató • Miniszterség, köz- élet • A rab • A közkeletű Hóman-kép	
MEGBÁNÁS, MEGBOCSÁTÁS	699

HAJNAL ISTVÁN – A NAGY MEGÚJÍTÓ**ELTŰNT MAGATARTÁSFORMÁK****A kutató vonzalmai**

(1983–1993)

„KÉPZELETBEN TÁRSALOGNI”	706
„A MUNKÁSBAN AZ ALKOTÓT”	708

HAJNAL ISTVÁN TÖRTÉNETÍRÁSA**Az úttörés szenvedélye**

(1987)

ÉLETÚT	709
Család: értelmiségi, középosztálybeli • Frontélmények, forradalmak, létbizonytalanság • Hercegi levéltáros – átértékelő történetírás, 1922–1930 • Fordulat a „reformnemzedék” irányába, 1928–1931 • Egyetemi tanár, a Századok szerkesztője, 1931–1942 • Közeledés a politikai baloldalhoz, marxizmushoz, 1945–1947 • Őrségváltás a forradalom nevében, 1948–1949 • Segély, kárpótlás, agyvérzés, 1949–1956	
ÍRÁSTÖRTÉNET – ÉRTELMISÉGTÖRTÉNET	722
Az írásbeliség – a „rögeszme” • Az európai oklevélten fejlődése: belső, külső kritika, hivataltörténet • Fejérpataky László – írás-összehasonlítás • Írásoktatás a középkori Európában • Írás, iskolázás, írásbeliség • Nemzeti történetírás és európai történelmi folyamatok • A történeti módszertan megújulásának lehetősége: tegnap és ma	
VILÁGTÖRTÉNET – KORTÖRTÉNET-KRITIKA	732
Állam a „szocialitás szolgálatában”: történetfilozófia útkeresés, 1930–1934 • Romantikus antikapitalizmus: társadalmi rétegek szerves egymásra épülése • Középkori szokásszerűség: igazi növényyszerű képlet	
SZOCIOLÓGIA – A SZOCIALITÁS ESZMÉNYE	738
Szociológiai történet szemlélet: szervesség, szakszerűség, mindennaposág • Az európai történetírás két vonulata: a nemzeti-állami és a szociális tényező • A magyarországi történeti szociológia alapozója: Tagányi	

Károly • A lipcsei egyetem szerepe • Szellemtörténet és a szociológia politikai elkötelezettsége • Hans Freyer tanai	
HAJNAL GONDOLATAINAK NYITOTTSÁGA	746

FEJEZETEK A TÖRTÉNETTUDOMÁNY TÖRTÉNETÉBŐL, 1920–1949

Olvasónapló. Négy szemközt Hajnal Istvánnal

(1983–1990)

1920 – ELŐADÁS AZ ÁRPÁD-KORI OKLEVÉLÍRÁSOKRÓL	749
Bécs, Budapest, Bécs, Eisenstadt • Következtetés: „Magyarország mindig a keresztény Európa szerves része volt”	
1932 – EURÓPAI KULTÚRTÖRTÉNET – ÍRÁSTÖRTÉNET	753
Amerikai javaslat: Európa Intézet, Európa-kutatás • Teleki Pál akciója: felkérés a történészekhez • Kárpát-medence: zóna Kelet és Nyugat között	
1933 – SZOCIOLÓGIA ÉS ÍRÁSTÖRTÉNET	757
A világtörténelem mozgatóerőinek keresése • A német szociológia iskolái: M. Weber és A. Vierkandt	
1935 – HAJNAL ÚJKORTÖRTÉNETÉRŐL	760
Egyetemes történeti szemlélet Európában a háború után • A Magyar Szemle Egyetemes története I–IV. • Egyetemes tényezők keresése a világtörténelemben • Vitában Hajnal Istvánnal • Műhelytanulmányok, szövegvariációk • Szintézis a szemléletben • A rendi társadalom: a parasztság • Hollandiáról • XIV. Lajos Franciaországa • Anglia: az imperiaлизм és az ipari forradalom	
1937 – A JELEN MAGYARÁZATA: A TECHNIKA TÖRTÉNETE	772
A „fejlődésmagyarázat”, avagy: ki politizál? • A technika: társadalomszervező tényező	
1939 – A SZÁZADOK A TÖRTÉNETTUDOMÁNY MEGÚJÍTÁSÁÉRT, 1931–1941	776
Ember és környezete kölcsönviszonyban • A „triász”: Domanovszky, Hajnal, Mályusz • Új társadalomtörténet-írás Nyugat-Európában • A legfiatalabbak lázadása, zászló: Hajnal István neve • Történettudomány: a társadalomfejlődés kutatása	
1941 – ANTIKAPITALIZMUS ÉS VÁROSTÖRTÉNET	784
Mályusz Elemér településtörténete, Berr, Lefebvre • A népi irodalom és a történettudomány • A fasizmus liberalizmuskritikája 1938 után	
1942 – A TÖRTÉNETTUDOMÁNY NEMZETKÖZI KAPCSOLATRENDSZERE	788
A történészek világszervezete és a magyar történettudomány • A nemzeti történettudományok nemzetközi betagozódása, 1926–1990 • A régiók Európája, 1942 • A történészt eltartó társadalom tegnap és ma	
1944 – NAPI POLITIKA, TÖRTÉNETTUDOMÁNY, 1941–1944	795
Erőgép vagy munkagép – az üzlet vagy a termelés szempontjai • A hadba lépés kihatása • Nemzetiszocializmus, Baráth Tibor, „zsidókérdés”	

1946 – ÚJJÁÉPÍTÉS ÉS POLGÁRI DEMOKRÁCIA	801
A bekövetkezett jelen előtörténete • Értelmiségi életsors, 1945–1949 • Nemzetiszocializmus és marxizmus • Az értelmiség felelőssége, őrségváltás, pozícióéhség	
1946–1947 – NÉPMŰVELÉS, ÉRTELMISÉGI ELKÖTELEZETTSÉG	808
Technikatörténet, 1937–1947 • Az állam piacszabályozó szerepéről • Gép, parasztság, munkásosztály • Közélet és pártélet • Értelmiségi elhivatottság és csetlés-botlás, 1946–1947	
1947 – A DEMOKRÁCIA TUDOMÁNPOLITIKÁJA, MARXIZMUS	813
Igazolások az egyetemen • Szakszerűség, autonómia kontra politika, 1945–1948 • Marx, Lenin, szociológia, 1945–1948	
1948 – ŐRSÉGVÁLTÁS INDUL	820
Kapitalizmus kontra kommunizmus, kapitalizmus kontra hűbériség, 1948	
1948 – ÉVFORDULÓ A TÖRTÉNETTUDOMÁNYBAN	827
1949 – HAJNAL MEGBÉLYEGZÉSE ÉS VÁLASZA	830
Őrségváltás a tudományban • Politika a tudományban, 1949. február • Akik komolyan vették és veszik Marxot • Hajnal tiltakozása, 1949	

TÖRTÉNETTUDOMÁNY A MEGSZÁLLT ORSZÁGBAN, 1945–1990

Kérdések a jövőről. Utószó helyett

(1991)

A PROLETÁRDIKTATÚRA PROGRAMJA, 1949–1956	842
Író és kutató a politikai rendszerben • A történettudomány programja, 1949 • Őrségváltás kontra szakmaiság	
A KÁDÁRI KONSZOLIDÁCIÓ	847
Politika és történettudomány • Nyitás a világ felé, 1965–1990 • Szakszerű újkorkutatás, Oroszország-ismeret, gazdaságtörténet • Deficit: a szomszédos népek története • Marxizmus és kultúrpolitika • Falszifikációból szakszerű historiográfia • A „polgári pecsét” feltörése, a régiiek visszavétele, 1976–1990 • A „három T” (támogatjuk, tűrjük, tiltjuk) és a történettudomány, 1966–1989 • A rendszer szétmállott vagy leváltották? • Újabb csúcs a történettudományban?	
EGYETEMES ÉS NEMZETI KIHÍVÁSOK	856
Konfliktusok az intézményrendszerben • Tematikai, műfaji preferenciák • Akadályok	
Ajánló bibliográfia (<i>Pótó János</i>)	863
Egy generáció megrázkódtatásai. Képtár (<i>Glatz Ferenc–Demeter Zsuzsanna</i>)	869
Rövidítések	901
Névmutató (<i>Burucs Kornélia</i>)	903